

TILTAKOZÁS ÉS ERKÖLCS

Nagymúltú fogalom a tiltakozás, s jelentéstani töltéséből aligha apadt el valami, azóta sem, hogy mozgalom neve lett, majd vallásé: *protestantizmus*. Valójában már az ember ítélőképességének kialakulása előtt, a kisgyermek elhárító mozgulataiban s zajos dühkitöréseiben megnyilvánul. És nem szűnik megnyilvánulni egész életén át; halálos ágyán, végső vergődésében is tiltakozik majd, ismét artikulálatlanul, az agónia felfoghatatlan méltánytalansága, a testi szenvedés értelmetlennek érzett, iszonyú igazságtalansága ellen. A tiltakozásra képtelen ember: félkegyelmű, nincs birtokában nemünk természetes védekezési készségének — ha pedig képes volt rá, de már nem az: súlyos ideg- vagy elmebeteg, akit még életében elvitt az ördög.

Jó egyetemekről érkező tudósok bizonyára rugalmas észjárással mutathatnák ki, hogy a tiltakozásnak is vannak „struktúrái“, különböző rendűek és szintűek. A fogalom módszeres letárgyalása nyomatékosan hangsúlyozhatná történelmi determináltságát, különféle megoszlásait, okait és céljait, bizonyíthatná, hogy van egyéni s van kollektív tiltakozás, tudatosan, esetleg ideológiailag megalapozott vagy eszmeileg tisztázatlan indítékú tiltakozás (aminő a parasztlázadásoké lehetett), s nyilván valamilyen eszmei immanenciának, óhatatlanul benne rejlő eszmeiségnek a kimutatása sem ütközne ismeretelméleti akadályokba. A tudomány mai állapota, évezredek jártassága, ravaszdi szakszerűsége ezzel a kérdéssel is derekasan elbánhatna, s nemcsak egy doktori disszertáció erejéig; tízkötetes „bevezetésre“ is futná a tárgyból.

Nem lévén tudós, s mivel gyakorlottabb vagyok a szelekcióban, mint az összegzésben, a következőkben arra szorítkozom majd, amit a magam közvetlen és szellemi tapasztalatából vélek ismerni a tiltakozásról. Vélek, írom, bizonytalanságomat hangsúlyozandó. Mert élményszámba nem vehetem az általam legjobban ismert működési módját, ami természetesen a magam ilyen-olyan tiltakozásainak fiziológiája; éppen mert természetesnek érzem, mint mindenki, ha maga műveli. Élményszámba vehetem viszont ama tiltakozási jelenségeket, melyeket — nem csekély döbbenettel — idegen országokban figyelhettem meg, idegen társadalmi s szellemi közegekben. Mert ezeket aztán egyáltalán nem érzékelttem természetesnek — mármint számomra; s nem kevés fontolgatásomba került, míg felszínre vergődhettem a hetilapok és más információs források híg magyarázatainak hullámaiból, vagy hogy a bennük úszkáló, egyik divatos szóval éljek, a *manipuláció* megtevesztő bójái közül, s megrázkódván, azzal biztassam magam: kezdem érteni, amit megfigyeltem.

Ennek a nem egészen szilárd, de reményteljes sejtelennek tudatában, a szakszerűbben vizsgálódókat megpróbálnám, mint minden író, befolyásolni. Felhívnám figyelmüket például arra a veszélyre, amit a tiltakozási jelenségek mai állapota mellett, minden történelmi osztályozás involválna. Mert, teszem azt, ha egy ilyen osztályozási-rendszerezési kísérlet során szóba jönne a mágikus vagy illogikus-prelogikus, történelem-előtti tiltakozás válfaja, s ennek elhatárolása a többé-kevésbé iskolázottan gondolkodó későbbi, civilizált ember tiltakozásától, a demonstráció

sántítana: amikor egy dühödt csoport betöri egy autózlet kirakatait és összezúzza az ott csillogó luxusgépkocsikat, valójában ugyanaz történik, mint amikor a prelogikusan gondolkodó vagy inkább cselekvő vadember „megveri“ a követ, amely annak előtte felsebezte a lábát. Mihelyt a jelkép nem mint jelkép fungál, hanem ismét egyesül a háttérrel, amelyet megtestesít (a jelképpalkotó vagy a jelképfogyasztó szemében), kiderül, hogy az emberi gondolkodás fejlődése reverzibilis, s adott helyzetben olykor visszahanyatlak a kialakulása előtti, prelogikus fokra. A „felvilágosult“, logikusan gondolkodó ember számára ugyanis a kirakataban csillogó Mercedes pontosan azt jelenti, *ami*, s legfeljebb távolabbi összefüggésekbe kapcsolva, immár elvontan jelképezhet valamit, s azt is csak nagyon vitatható megfeleléssel. Amikor a tiltakozók összetörik a kocsit, feladják gondolkodásunk történelmileg megvalósított fejlődési szintjét, és — gyanítom: nem minden gyönyörérzet nélkül — egy önfeledt ugrással a civilizáció előtti múltba vetik magukat. Könyvek elégetése, tekintélyt sugárzó falak beszennyezése obszcén szövegekkel vagy egyszerűen mocskos anyagokkal, szalmabábuk és maszkok élő modelljeinek *in effigie* felakasztása, szelíd utcai platánok kidöntése mind e gyönyörteljes ősmúltba-vetődés sportteljesítményei, s a legnemesebb szándékokra sem hoznak dicsőséget: amikor a humanizmus nevében ürülékkel kenik be valamely nagykövetség kapujának kilincset, nemcsak a követ kap szagot — a humanizmus is megsínyli.

Mindez bolondság, vethetnők ellene, s nem érdemli a fejtegetést, ha magában a tiltakozás szellemi közegében nem menne végbe egy mindinkább egyértelmű destruálódási folyamat. Hiszen amíg az indulat a maga módján, az indulat módján közli, mit nem akar, mi ellen tiltakozik s miért, a legotrombább megnyilvánulás is — intellektuális tekintetben — bocsánatos véték. Ha megpofozom a szomszédomat, erkölcsi szempontból csekélyebb sérelmet szenved, mintha megrágalmaznám. Fájlalni lehet, amikor az önuralmát veszítő tiltakozó gondolkodásában-cselekvésében nem civilizált társadalmi lény módján nyilatkozik meg, de a sokat túrt világ számára nem jelent veszélyt, legfeljebb kellemetlenséget.

Amikor azonban a tiltakozás erkölcsi fedezete homályosul el, a jelenség, tömeges méretekben, aggasztóvá válik. Maga az indulat persze mindig szimplifikál, főként kitörése pillanataiban — nincs is ideje a bonyolultságok felmérésére. Mellőzzük tehát az indulatmegnyilatkozásokban rejlő tiltakozás elemzését, ami amúgy is inkább lélektani kérdés. A krízis jeleit én a higgadt eszmecserek szellemi anyagában véltem felfedezni, professzionista értelmiségiek vagy annak készülőik (egyetemi hallgatók) között. S nem azért, mintha elvárnám bármilyen lázadástól a kristálytisztá fogalmiságot vagy föltétlen igazságtartalmát. Annál kevésbé, mivel nem érzem magam sem a legpontosabb definíciók, sem a föltétlen igazságtartalmak birtokosának. Azt sem állítom — vagy gondolom —, hogy én ítélnék meg mindenütt, s illetékesebben, mikor indokolt valamely tiltakozás, mikor nem. De hiszen nem is ezt firtatom itt. Ez a kérdés aligha válaszolható meg általánosítások módján; mindenféle tiltakozás bonyolult egyediségében tartalmazza vélt vagy valódi okait, s csak egyediségében mérhető fel. Amikor azonban valamely társadalmi jelenség különféle megnyilvánulásaiban, olykor némileg módosult kontextusban is bizonyos értelemben ugyanazt az új motívumot harsogja, óhatatlanul hívja ki az általánosítást.

Zavarbaejtő próbálkozás módszeresen szemügyre venni e motívumokat, nem vállalkozhatom rá itt — tágabb keretben is másféle, tudományosan megalapozottabb tárgyalást kívánna, mint a magamé lehet. Arról szólok tehát, ami számomra a leginkább meglepő volt, mindabban, amit két (összesen fél éves) nyugati tanul-

mányutam alkalmával észleltem: s amit eszmetörténeti ismereteimmel is nehezen egyeztettem.

Azzal kezdeném — egyelőre megkerülvén az erkölcsi kritériumot —, hogy a mostanság divó tiltakozások intellektuális alapfogalmai nem egyértelműek. Márpedig, amikor valamely egy nyelvet beszélő, ugyanabban a társadalomban élő, hasonló foglalkozású s egy nemzedékhez tartozó asztaltársaság ugyanazokat a szavakat használván, különféleképpen érti őket, nem beszélhetünk szemantikai, jelentéstani változásokról. Mondhatnám így is: egy terminológiáktól megmámorosodott réteg viszonylag homogén csoportosulásban sem képes azonosítani az általa használt terminusokat — *s nincis is meg ez az igénye*. Amit mindenféle filológiai szemlélet tanúsít: hogy a legpontosabb fogalmazásban, az alkalmas szavak koncentráltak s kizáró érvennyel határolják el magukat a félreérthetőségektől, ez az új értelmiség tagadni látszik. Legtöbbet használt fogalmaik lazák — lusta szavak, mondanám, erély s elszántság nélkül botorkálnak meghatározatlan szellemi erőterükben, mintha nem is akarnának célhoz érni. Ilyen a német szférában a *frustriert* vagy az *emanzipiert*. Mindkettő a tiltakozás műszava, gyakoriságuk osztatív, már-már kínos.

Lássuk az egyiket. A *frustriert* a *frustratio* származéka (latin szótári jelentése: félrevezetés, rászedés, hitegetés, ámitás). Német jelentése közelebb jár a francia *frustration* fogalmához: megfosztást (járandóságtól) jelent, valamint megghiúsítást (reményét); *frustrer de quelque chose* a.m. ravaszul megfosztani valakit valamitől, ami megilleti. Akik mostanság untig koptatják e szót, nagyjából azt is vélik: a frusztráltság az emberi egyéniség vagy az egyéni szabadság megcsorbított állapota — mindegy, mitől fosztatott meg, s mi által (állam, társadalmi rend, egyház, nevelés, erkölcsi konvenció, gyermekkori környezet stb.). *Frustriert* a serdülő, akit szülei — ámitó neveléssel — megfosztottak a nemi élet örömeitől, mihelyt endokrin tekintetben alkalmassá lett gyakorlására; a jól nevelt gyermek, aki nem adhat hangot nézeteinek, leszamarazván tanítóját, vagy — némi magyarítással — vén csatalónak nevezvén a vizitáló öregasszonyt; mindenki, bárki, aki akadályozottságában, gátoltságában — valójában: „átejtettségében“ — nem azt teszi, *ami „jön neki“*, *amihez joga van*. Az erkölcsi bökkenő, de a logikai *locus minoris resistentiae* is éppen ez: ti. hogy *ami „jön neki“* (az embernek, a gyermeknek, a nőnek stb.), ahhoz eleve joga is van. De, bizvást állíthatjuk, az erkölcsi bökkenő abban is megnyilvánul, hogy *mindegy, mi által fosztatott meg* a valamitől, valamilyen kiélési lehetőségétől megfosztott egyéniség.

Eszmetörténetileg a motívum épp amoralitásában új — másképp nem az. Ha csak Freudig nyúlunk vissza, az *Unbehagen in der Kultur*, a kultúra által okozott szorongás, rossz közérzet miatti gond pszichiátriai aggály, s mint ilyen valójában az emberi egészség védelmében fogant. De ha már a múltba pillantunk, a legcélszerűbb az újkor szellemi kialakulásában oly fontos, hatásos szerepet játszó Rousseau művében e gondolatra utalnunk: hogy a kultúra megcsönkította a „természetes embert“. Rousseau azonban egyáltalán nem szánta amorálisnak e megállapítást, sőt: jóhiszemű — s tán könnyelmű — felfogása arról, hogy az ember *jónak* születik, már a priori becsempészi az erkölcsi kategóriát (a jó fogalmát) az emberi létebe. Másfelől, a társadalmi szerződés, a *contrat social* általa megfogalmazott gondolata nemcsak Rousseau ténymegállapítását közvetíti, hanem egyetértését azzal az egész felvilágosodás eszmevilágára jellemző koncepcióval, hogy az emberi szabadság az erkölcsi együttélés szabályainak (többek közt: a törvényeknek) önkéntes elfogadásában valósul meg. A felvilágosodás nagyon is extrém érveléssel bizonygatta, hogy a vallásos világnézet „frusztrálta“ az emberi szabadságot és méltó-

ságot — ám a megtagadott s elavultnak deklarált vallásos értékrendszer helyében habozás nélkül szentesítette a magát, amely épp erkölcsi tekintetben nem volt sem kötetlenebb, sem felelőtlenebb, mint amaz.

A felvilágosodás eszméiben megfogalmazott korszakalkotó tiltakozás annyiban hagyományos volt, „klasszikus“, hogy gondosan ügyelt önnön artikuláltságára: a szóbeli és írásbeli kifejtés ésszerűségére és pontosságára, világosságára és alaposságára. A többek közt (sajnos: oly kevés s emiatt frázissá laposodó divatos fogalom közt) *Frustrierung*ot emlegető mai tiltakozás taglejtésének vehemenciájával kívánja kiegyensúlyozni a tény, hogy úgyszólván artikulálatlan. Értem ezt nemcsak a megfogalmazás mintegy szándékoltan irracionális hangulatára, az eksztatikus-lármás, módszerességek-pontosságnak fittyet hányó, mondhatni iskolaellenes harciasságára, hanem arra is, hogy kísérőjelenségeire többet ad, mint „életérzésnek“ gondolati megfogalmazására. A polgárinak vélt kozmetikai kultúra elvetésében, a szabályosnak érzékelt öltözék, haj- és szakállviselet elvetésében, nem utolsósorban a nemeket megkülönböztető külsőségek elvetésében, ezek a kísérőjelenségek tüntetnek — a tüntetés szó szerinti, tehát erősen szándékolt értelmében. Ebben is van valami artikulálatlan, bármily furcsán hangzik is, ebben a szándékoltóságban. Minden korszakváltás érzés- és gondolatvilágának megvoltak a maga *spontáni* (de tüntetőleg ható) kísérőjelenségei: Werther frakkjának színe a XVIII. századi érzelmesség jelképévé lett — ez a frakk volt egy másféle nemzedék zászlaja. S tán az sem volt merő divatjelenség, hogy a római kultúrában épp a sztoikusok növesztettek szakállt...

A frusztráció elleni zajos küzdelem fogalmi meghatározatlanságára jellemző, hogy miközben általános módszerül a *demitizálást* fogadják el — *mitizálnak*, új mitikus fogalmakat teremtenek. S ezekkel dobálózik a sajtó meg a többi tömeg-tájékoztatói eszköz, amely — miközben maga is tárgya a manipuláció elleni indulatoknak — ravaszul részt vállal az indulatok gerjesztéséből; mert az ellenzékiesség is üzlet, s az adott közhangulat mellett nem is rossz üzlet. A képeslapok meg a divatcikkekkel termelő nagyvállalatok gondosan ügyelnek, hogy hajlékonyan kövessék a tiltakozás taglejtését: úgy készül a fénykép, hogy a nap hőseit elfogadhatóvá tegye a tiltakozóknak, maszkirozza őket — ha egy akadémikus azt akarja, hogy felfigyeljenek rá, levéttetik vele a nyakkendőjét; s úgy készül a ruha, mintha utcai harcokra, de legalábbis sportos tömegtüntetésre tervezték volna, agresszív szabadossággal, a csizmák, vállpántok, széles övek, fémgombok, történytáskákra emlékeztető retikülök, szíjak és álcázott tábori felszerelések civillé finomított ruhatári arzenálja számára. Mert a kapitalizmusnak is mindegy, miféle indulatokat szolgál ki, ha kifizetődik. A demitizálás nevében véghezvitt mitizálás pedig egyenesen érdeke: minél több jelenség osztja meg a tiltakozók figyelmét, annál kisebbé zsugorodik a valódi célpont. Az *establishment* (szótári jelentése: létesítmény, intézmény) mítosza mintegy asztigmatikussá teszi a tiltakozók látásmódját: a csavargó fiatalok számára minden, ami nem csavarog, az establishment, a „rendszer“ része, beleértve a villamoskalauzokat, a vízvezeték szerelőket — de a villamos- és vízvezetékgyárakat is, valamennyi dolgozójukkal együtt, az egyetemeket, rektorukkal, könyvtárjukkal, tanrendjükkel. Ebben a teljes meghatározatlanságig kitágított értelmezésben az establishment elveszti valóságos fogalmi töltését. Az embernek az az érzése, olyan laza szóhasználat gyűrűzik körülötte, amelyben ha megkérdené valakitől, mit ebédelt, mindig azt válaszolná: ételt.

A differenciált fogalmazás igényének feladása boldogan párosul egy ál-ideológiai tolvajnyelv terjedésével. Groteszk jelenség, mely nemcsak jelenség-mivoltában hat a butaság bumfordi bájával, hanem lényegi háttérének csekélyebb buta-

ságával is. A szerelmes hajdon nem mondja: szerelmes — ó, nem! Azt mondja: emocionálisan angazsált. Márminthogy szerelmes, fordítjuk le vakmerően, de máris tiltakozik: nem, nem szerelmes, emocionálisan angazsált, érzelmileg, ha úgy tesszük, szenvedélybelileg rögzött, bizonyos személyhez; de ez más, mint a szerelem, mivel lényege szerint ez is tiltakozás. Meghökkenésemre felvilágosítottak: az emocionális angazsáltság szintén tiltakozás az establishment ellen, amely gyűlöli az emberi kapcsolatokat, s érdekei szerint manipulálja őket. Mint a *Romeo és Juliá*-ban — mondom —, de fölényesen kioktatnak: szó sincs róla, nem mint abban a poros vacakban, másképp. Mivel, ugye, a kommunákban kialakult családias promiskuitás (az összes férfilakók birtokolják az összes hölgylakókat és viszont) a magántulajdon, az emberre kényszerített frusztrálás ellen irányul, tehát politikai cselekmény.

E ponton már tudom, testi épségemet kockáztatom a provokációval, hogy megkérdem: hát az erkölcs? Mivel hülyének néznek, megúszom verés nélkül (meg aztán izmosabb is vagyok, mint e férfias lányok és lányos férfiak), de a kioktatás folytatódik: az *erkölcs is frusztrálás*, minden, igenis: *minden* erkölcs, hiszen minden erkölcs valamely establishment, vagyis kialakult s hasznára néző társadalom védelmi rendszere, a szabad emberi személyiség megcsonkításának eszköze, tömegbutítás, miként a babona. A toxikománia mélységes demokratizmusa épp a kábitószerekben mindenki által elérhető boldogságában rejlik, akár a keleti vallásokban, melyek nyugalmas énbemerülésükkel — akár a jóga-gyakorlatokban, akár a Zen-buddhizmusban — szintén tiltakoznak az ember kizsákmányolása ellen, amely minden ún. társadalmilag hasznos tevékenységben testet ölt.

Ekkor értettem meg, mennyire igaza volt XIV. Lajosnak, amikor tűzzel-vassal irtotta a quietistákat, a magábeforduló szemlélődés egyedüli értelmének apostolait: intézkedéseivel meg akarta gátolni, hogy az ember abbahagyja, amit társadalmi léte kezdeteivel vállalt, földi küldetését. Bizonyára azt se tűrte volna, hogy alattvalói Godot-ra várjanak...

A tiltakozás taglejtése létrehozta immár a tiltakozás taglejtésének *utánzását* is. A középiskolákban ez gyermekes otrombasággal nyilvánul meg: aki nem kér részt valamely tiltakozási akcióból, azt elpáholják és kiközösítik. A fiataloskodó felnőttek világában ez a kényszer illemmé finomul: aki nem játszik hozzá, kimegy a divatból, sorsa a lenézés meg a gúny, mint mindenkor mindenkié, aki vállalta az *outsider* szerepét. De most az a különc, aki nem bolondozik. Különc a polgár, aki e zavaros handabandázásban is megéri a valódi tiltakozás erejét, ha kiszívja is a köréje burjánzó gízgáz; különc a munkásmozgalmi szónok, aki objektíven meghatározható ellenség ellen sürgeti a fegyelmezett, ésszerű küzdelmet; a tanulmányaira összpontosuló diák, aki jó orvos akar lenni vagy jó fizikus — tehát karrierista, az establishment virtuális kiszolgálója; különc a kritikai szellem, akár a tudományban, akár a művészetben próbálja valamilyen értelemszerű egészzé rendezni a kor gyűrődéseit.

S különc mindenki, aki — a képzetnek megfelelően így mondanám — nem rángatózik. Ha Montesquieu Perzsája ebbe a Nyugat-Európába látogatna, szintén azt látná, minden rángatózik. Micsoda feszültség, miféle mámor, minő energia termeli? Nem tudom, s nem is hiszem, *egy* oka lehet csupán. Az irodalom, a színház, a képzőművészet meg a zene nyilván nem hazudik, amikor ezt a rángatózást a maga módján kifejezi, megfizetvén érte az árát, azzal, hogy lemond az esztétikum legősibb öröméről, a gyönyörszerzésről. De az irodalmat meg a többi művészetet közvetítő *intézmények*, a kiadók, színházak, műcsarnokok, hangversenyrendező irodák már üzletszerűen használják ki a rángatózást: az üvöltésért

fizetnek, hiszen jó üzlet — s tán azért is, mert valamilyen artikulálatlan sejtelmük lehet róla, hogy veszélytelenebb a folytonos rángatózás narkózisos állapota, mint a higgadtan tagolt, szabatos szóval vagy írással közölt nézetekben lappangó megrázkódtatás.

Mennyi olesó opportunizmus találja meg a helyét a tiltakozás balettjének beillő rángatózásban! Még az egyházak is napi hasznukat keresik általa, amikor együtt rángatóznak a többiekkel. Vasárnap délelőtti mise Chartres gótikus homályában; a katedrális padjain iskolásgyermekek, szemükben a mindenkori kíváncsiság. Háttal az oltárnak huszonöt év körüli, kisportolt pap, magas nyakú fekete szvetterben, a kezében villanyos gitár, előtte mikrofon: beat-zenét énekel Istenről. E stilizált rángatózás, a valódi hit emlékétől tömjénfüstös ódon kőcsipkék között, egy divatjamúlt Isten visszacsempészésének hat, a korszerű balek-szédítés módszereivel. Vajon az ily módon reklámozott Isten *ugyanaz*, amelynek nevében a XII. században felépült Chartres katedrálisa? A protestánsok sem adják alább: a *Parlis*—2 nevű Párizs környéki *design*-település kálvinista temploma kívülről olyan, mint egy mozi, belülről mint egy éjszakai mulató, az annak megfelelő „pszichedelikus“ zenei lármával. A külső fekete falszegmentumokon arany betűs feliratok idézik a bibliai szövegeket, pontosan ugyanabban a stílusban, mint a nagyáruházak reklámjai; az úrasztala fölött absztrakt festmény, reflektor világítja meg, mögötte gyülekezeti testület álldogál, akár valamilyen egylet választmánya vagy esküdtszék. Ezekben a külsőségekben az egyházak mímelt tiltakozása harsog a hagyományos egyházak ellen, nyilván abban a hitben, ez a hagyományos egyház megmentésének egyedüli célszerű módszere.

A francia templomok nem is olyan idegenek többé a hamburgi ifjúsági mulatóhelyektől, ahol villanófényvel és harsogó zenével robbantják mintegy a vakhomályt. A festett hajzuhatagok ütemes mozgása mögött, a fejekben éppoly inadekvát és diszharmonikus gondolatfoslányok verdesnek a rendezett, műszakilag manipulált sötétségben, mint a szórakoztatással beoltott vallás kínos szertartásain. Amikor először jártam ott, csak a meghatározhatatlan szorongás sugallta zavaromnak a gyanút: a szuggesztív, amelynek sűrű, ragacsos közegében testi iszonyt éreztem, valójában az *erőszak* mámorának rafinált változata, ízelítő az erőszakból, egyelőre vértelen travesztiában...

E szorongásom később tapasztalattá higgadt. A permanens tiltakozás roppant balettjében felfedezhettem azt a szellemi légüres teret, amely mindig azt szívja magába, ami a kor titokzatos csatornáin feléje áramlik — most éppen az erőszakot. Az erőszakot, amelyet a tudományos-publicisztikai fecsegés jóhíszemű változataiban is meghamisít, amikor az agresszivitást a nem patológikus jelenségek szintjén is az elfojtott, „frusztrált“ nemiség kitérőeként értelmezi. Akkor is, amikor közönséges rablógyilkosságok indítékait a tettesek gyermekkori frusztrációjában keresgéli, nemileg vonzó mostohaanyák, apa-komplexus, büntudatos önfertőzés kis, házias pandemoniumában...

Ami engem az erőszakjelenségek újszerű hangulatában megdöbbsent, nem a közönséges bűncselekmények világából való. Néhány nappal azután, hogy immár harmadszor búcsúztam Hamburg tágas, óceánillatú városi szépségétől, egy éjszaka két fiatal közlekedési rendőr észrevette az elhagyottnak tetsző autót, amely a közlekedési fogalmak szerint lehetetlen helyen állt. (Ilyen esetben a kocsit a rendőrség elvontatja, majd kiadatásakor megbírságolja a szabálytalanul parkoló tulajdonost.) A rendőri rutinhoz tartozik, hogy megnézik: zárva hagyták-e az autót. Így tett a két hamburgi rendőr is. Abban a pillanatban, amikor kinyitották a VW ajtaját, az elsötétített járműből tüzeltek rájuk. Az egyik — huszonegy éves — rendőr

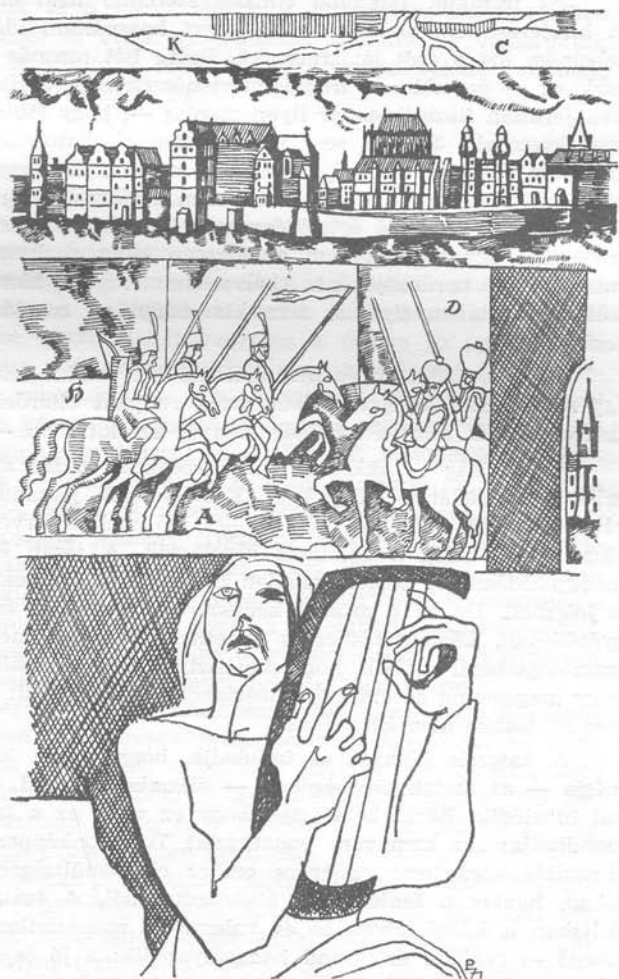
rögtön szörnyet halt, a másikat súlyos fejlövással szállították kórházba. A vizsgálat során megállapítást nyert: a tettesek a már hírhedt Baader-Meinhof csoport tagjai, az egyik leány; egyetemi hallgatók, körözik őket hasonló gyilkosságok miatt — ugyanis *tiltakozásból ölnek*. A hamburgi rendőrökre azért lőttek, hogy az establishment két „képviselője“ szörnyethaljon. Ugyanannál az anarchista csoportnál, különféle egyetemi központokban, nemcsak fegyverraktárakat találtak, hanem az *összes* német közéleti személyiségek névsorát, mint olyanokét, akiket ki kell végezni, hogy a társadalom ekként szabaduljon meg az államtól, illetve konstitutív tényezőitől.

A nyugati anarchisták többnyire foglalkozás nélküliek, a dolgozó osztályokhoz semmi közük. Számuk valójában csekély, s ez az, ami a helyzet megítélésében félrevezeti a közvéleményt. Minden ilyen mozgalom, a fasizmus is, kezdetben, de a hatalomátvétel pillanatában is kisebbségben volt, mégis diktálta a történelem alakulását. De ez az egyedüli analógia, ami joggal említhető: az értékrendszer felborulása, az egyetemi institúció eszméjének ostroma, a fogalmak radikális átminősítése megannyi olyan jelenség, amelyet csak a felületes vagy szándékosan torzító értelmezés rokoníthat az újkori történelemből ismert „ifjú“ mozgalmakkal. Helytelen az analógia az ugyancsak értelmiségi jellegű felvilágosodással vagy a *Sturm und Drang*-gal. E két nagyszabású mozgalom is — többek közt — az egyéniség felszabadításáért, „frusztráltsága“ megszüntetéséért küzdött, az egyik az Ész, a másik a Szív nevében, olyan kötöttségek ellen, amelyeket az Egyház, az abszolút monarchia, a feudális társadalmi rend és a gazdasági merkantilizmus kényszerített a kor alattvalóra. A szabadságeszme, amely a XVIII. századi tiltakozó mozgalmak valóban korszakalkotó terméke volt, egyaránt kiterjedt a lelkiismereti, a politikai, a polgári-társadalmi és a gazdasági szabadság fogalmára, „protestáns“-demokratikus és liberális értelemben. Ám a felvilágosodás sose volt anarchisztikus, mert az Ész felszabadítása a tudomány és az erkölcs uralmát jelentette számára — a szellem önuralmát s nem utolsósorban (a feudális önkénnyel szemben) a törvényesség szabadon elfogadott uralmát. A felvilágosult ember számára az erkölcsös cselekedet maga a boldogság, a *földi üdvösség*. Individualizmusa és „nonkonformizmusa“ ezért paradox módon közösségi szellemű, s még zseni-kultuszában, a nagy ember kivételes — ha úgy tetszik: fausti — jogainak elismerésében is egy harmonikus világkép kifejezője. A felvilágosodás meg a többi tiltakozó mozgalom az *értelmes cselekedet* méltóságát vívta ki a feudális önkényuralmak „establishmentjével“ szemben — talán ezért is volt, hogy a korszak nem ismerte a kívülállásnak, a tehetetlen hallgatásnak meg a közönynek azt az egyetemes szkepticizmusát, amellyel a mai nyugati társadalmak tudomásul veszik az értelmetlen cselekedetek mind gyakoribb rémségeit.

A józan ész hatalmáról nyilván mérsékeltebb illúzióink vannak, mint XVIII. századi eleinknek, s már arról sem vagyunk meggyőződve, hogy az ember „jónak“ születik. Minden okunk megvan, hogy az artikulálatlan tiltakozás mégoly jóhiszemű mozgalmaiban is aggodalommal figyeljük a tiltakozás elszakadását attól, amitől értelmét kapja, az erkölcsi meghatározottságtól. Annál inkább, mivel az értelmetlen tiltakozási mozgalmak zűrzavarában épp a *jóhiszemű* ifjúság fecserli el energiáit, azzal a tudattal vagy ösztönösen átértzett felismeréssel, hogy *magának a tiltakozásnak van alapja*, s ekként erkölcsi létjogosultsága is. Az erkölcsi meghatározottság (a negatív) nem a tiltakozás tárgyából hiányzik; magából a tiltakozásból hiányzik az erkölcsi meghatározottság — a pozitív. Márpedig tökéletesen mindegy, mennyire mondja magát „baloldalinak“ vagy „jobboldalinak“ az erkölcsi vákuum képviselője, ha szubjektíve oly ártatlan is, mint egy zárdába festett barokk angyal. Egy éve lehet, hogy Horkheimer professzor kimondta: nemcsak a Rossz ellen — a Rossz elleni hamis módszerek ellen is küzdeni kell. Abban a szellemi közhangu-

latban, amelyben a hangját hallatta, nem illik kimondani, hogy a kockázat valójában az új barbárság eljövetele — innen és túl az analógiákon. S arról is divat hallgatni, hogy mint mindenkor, amikor valamely erkölcsi értékrendszer radikális átminősítése megy végbe, *az élet értelméről* van szó.

Meggondolkoztató, hogy az artikulálatlan tiltakozásnak nincs pozitív mondani-
valója erről. S hogy harsányan szélsőséges megnyilvánulásai nem a munka erkölcsi
fölényét képviselik a mindenkori dologtalansággal szemben, hanem a tétlenséget.
Messzire vezető kérdés, vajon a hamis (polgári) életcélért való munkával szembeni
ellenséges érzület szükségképpen fajult-e mindennemű teljesítmény (Leistung) türel-
metlen elutasításává? Amikor minden hasznos tevékenységet oktalan gürcölésnek
neveznek, a tiltakozás látványos hullámverése alatt talán egy új parazitizmus ter-
vezgeti a könnyű élet újabb s tetszetősebb kiváltságait.

Paulovics László:
„Végemlékőzet“